

RECENZJA

Ziemia Sierpecka – znana i nieznana, red. Zdzisław Dumowski, tom 2, wyd. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, Sierpc 2015, ss. 420, fotografie

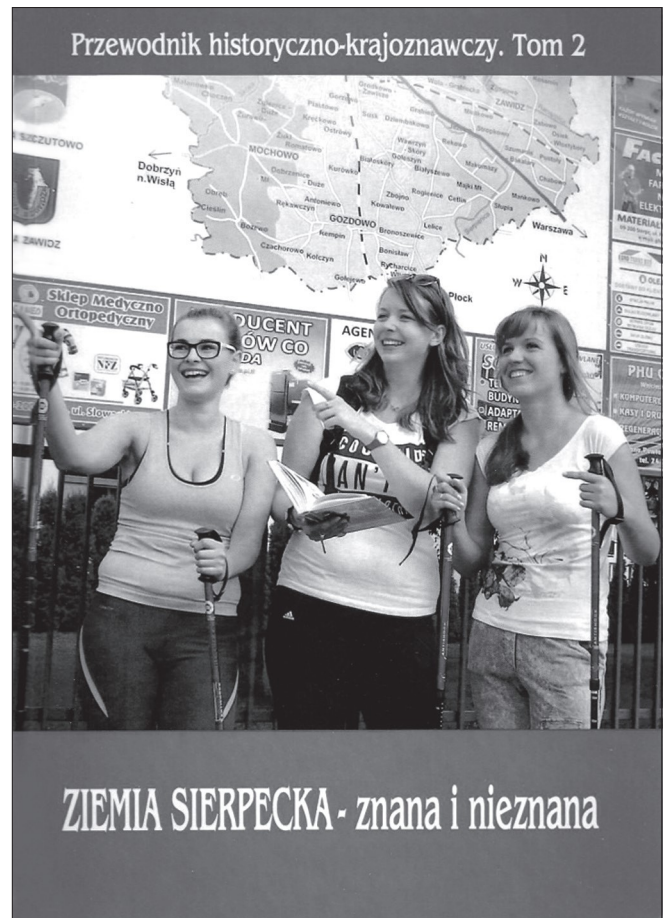
W 2015 r. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej wydało swoją 43. publikację – Ziemia Sierpecka – znana i nieznana, tom 2. Jest to kontynuacja opracowania z 2007 r. o tym samym tytule. Jak napisał we wstępie główny inicjator książki i prezes TPZS Zdzisław Dumowski poprzedni tom spotkał się z dużym zainteresowaniem czytelników, co skłoniło Zarząd TPZS do wydania tomu 2 w podobnej formule. W rezultacie nawet strona tytułowa nawiązuje do wydania z 2007 r. Widzimy na niej te same dziewczyny przy mapie powiatu sierpeckiego, tylko 8 lat starsze.

Na opracowanie składa się 46 teksów o różnej objętości, podzielonych na 3 rozdziały: miejsca, ludzie i wydarzenia. Autorami są sierpczanie: Józef Drązkiewicz, Bogumiła Dumowska, Zdzisław Dumowski, Paweł Bogdan Gąsiorowski, Tomasz Kowalski, Grażyna Kłos, Krzysztof Malewicz, Danuta Nawrocka-Nowak, Magdalena Staniszevska, Ryszard Suty, Michał Weber, Norbert Woźniak.

Porównując autorów pierwszego tomu, zabrakło przede wszystkim Jana i Haliny Burakowskich, którzy zmarli zanim powstał tom 2. Jednak ich miejsce zajęli inni, zwłaszcza Bogumiła i Zdzisław Dumowscy i Magdalena Staniszevska, a także Michał Weber, Norbert Woźniak, Grażyna Kłos i Tomasz Kowalski. Ze starego składu pozostał Paweł Bogdan Gąsiorowski i Ryszard Suty.

Książka jest efektem aktywności i aspiracji wydawniczych sierpeckiego środowiska pasjonatów historii lokalnej, skupionych wokół Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej. W rezultacie otrzymaliśmy opracowanie popularnonaukowe, skierowane do szerokiego kręgu odbiorców. Niezbyt długie teksty-artykuły, dotyczące zróżnicowanej tematyki historii Sierpca i ziemi sierpeckiej od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych. Zgodnie z charakterem popularnonaukowym tylko nieliczne teksty zawierają przypisy. Przy pozostałych zwykle podana jest wykorzystana literatura.

W krótkiej recenzji trudno jest omawiać 46 artykułów, zasygnalizujemy zatem tylko ich tematykę. W rozdziale *Miejsca* znany w Sierpcu znawca heraldyki Paweł Bogdan Gąsiorowski „wziął na warsztat” nazwę „Sierpc”. Odwołując się do średniowiecznych dokumentów prześledził ewolucję nazwy miasta. Według Karola Zierhoffera nazwa pochodzi od imienia Wszepraw – zdrobniące Sierpraw, przez Sieprc do Sierpca. W przeszłości funkcjonowały jeszcze formy pośrednie: ros. *Серпецъ* (Sierpiec), hebr. Szerpc,

Szeps. Podobną ewolucję przeszła forma przymiotnikowa: z sieprski na sierpecki – od wersji rosyjskiej.

Paweł B. Gąsiorowski jest także twórcą słów współczesnego hejnału sierpeckiego, o czym rozmowę z nim przeprowadziła Magdalena Staniszevska. W kolejnym tekście P.B. Gąsiorowski przedstawił także pochodzenie herbu Sierpca oraz herby gmin powiatu sierpeckiego i swoistą sierpecką księgę rekordów Guinnessa – sierpeckie „naj”: najstarszy, najwyższy, największy, itp. Gąsiorowski z dwoma przyjaciółmi z Konfraterni Sierpeckiej w Bydgoszczy zlokalizowali w terenie źródła sierpeckich rzek: Sierpienicy i Skrwy, z czego relacją jest zamieszczony artykuł. Opisał też osadnictwo mazowieckie na terenie Ziemi Dobrzyńskiej.

Nieżyjący już Józef Drązkiewicz wspomina czasy carskie i okupację niemiecką w czasie I wojny światowej. Z. Dumowski zajął się przeszłością cerkwi, a zwłaszcza zawiłymi kwestiami własności gruntu, na którym została zbudowana. W następnym artykule – ten sam Autor przybliżył ślady I wojny światowej na terenie ziemi sierpeckiej. Otóż okazuje się, że

powiat sierpecki był w 1915 r. widownią krwawych bitew pod Borkowem, Blinnem i Gójskiem. Pozostałością po tych zmaganiach są cmentarze wojenne z nazwiskami poległych żołnierzy niemieckich i rosyjskich. Dosyć obszernie Autor opisał bitwę pod Blinnem. Opis bitwy jest podobny do artykułu z płockich „Naszyc Korzeni”¹, jednak wynika to chyba z tego, że Autor korzystał z tych samych materiałów, udostępnionych mu przez p. Elżbietę Topolewską. Z kolei opisując wojenny cmentarz niemiecki w Sierpcu, oparł się na artykule Tomasza Krukowskiego z „Dziejopisa Sierpeckiego”², co uczciwie przyznał.

Interesującym źródłem do zbadania stosunków własnościowych w Sierpcu jest tekst napisany w oparciu o akta urzędowe z 1917 i 1938 r. Dzięki temu mamy do dyspozycji wykaz właścicieli prywatnych firm i zakładów w 1917 r. i właścicieli nieruchomości w końcu lat 30. Jest to o tyle ciekawe, że znajdujemy tam nazwiska znanych sierpczan, jak i Żydów, których już nie ma.

M. Staniszevska przypomniała filmy, które były realizowane w mieście i skansenie. A jest ich aż 14. Wśród nich tak znane, jak „Szwadron”, „Ogniem i mieczem”, „Pan Tadeusz”, „Generał Nil”, „Syberia polska”, czy „Historia Roja”. Przedstawiła też historię pierwszego domu handlowego w mieście, oddanego do użytku w 1978 r.

Tomasz Kowalski zajął się malowidłami ściennymi w kościele św. Ducha, odkrytymi w 1958 r. Artykuł wyróżnia się przypisami oraz licznymi zdjęciami archiwalnymi i współczesnymi. Historię innego z sierpeckich kościołów przedstawiła Danuta Nawrocka-Nowak. Przybliżyła dzieje klasztoru na wzgórzu Loret od średniowiecza do współczesności.

Na tym kończy się rozdział *Miejsca*, kolejny to – *Ludzie*. Znajdujemy tu sylwetki sierpczan i osób związanych z Sierpcem, żyjących głównie w XX w. Wyjątkiem jest Bartosz Paprocki, którego postacią zajęła się Bogumiła Dumowska. B. Paprocki należał do elity intelektualnej Polski w XVI w., był autorem licznych utworów literackich oraz cenionego do dzisiaj herbarza szlachty Rzeczypospolitej. Kreśląc sylwetkę B. Paprockiego B. Dumowska oparła się na swojej najnowszej książce, poświęconej temu człowiekowi renesansu³.

Inne postacie, sportretowane w opracowaniu to:

- patron szpitala powiatowego w Sierpcu Józef Babiński, uczony neurolog, działający we Francji na przełomie XIX i XX w. (autorzy – J. H. Skalski, M. Gładki);
- ks. Władysław Mąkowski z Białoskór – historyk regionalista, dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Płocku w II RP (P. B. Gąsiorowski);
- ks. Ludomir Lissowski – proboszcz sierpecki po

1945 r., do historii wszedł tym, że w czerwcu 1942 r. w Warszawie udzielił ślubu Krzysztofowi Kamilowi Baczyńskiemu i Barbarze Drapczyńskiej, czego świadectwo szczęśliwie przetrwało do naszych czasów (M. Staniszevska);

- Jan Chmielewski, który zapisał się jako darczyńca sierpeckiego szkolnictwa przed I wojną światową (M. Staniszevska);
- rodzina Czajkowskich – właściciele restauracji i kina w okresie międzywojennym (G. Kłós);
- międzywojenni lekarze stomatolodzy – Maria Eliza Sztandermajer – Busz i Morduch Lejb Hiller (G. Kłós);
- Abraham Neumann – urodzony w Sierpcu w 1873 r. ceniony żydowski malarz pejzażysta (B. Dumowska);
- rodzina rzeźbiarzy Wakulińskich, z których Stanisław Wakuliński z rodziną w latach 1950-51 mieszkał i pracował w Sierpcu, a jego syn – także rzeźbiarz – tutaj się urodził (P. B. Gąsiorowski);
- gen. Elżbieta Zawacka „Zo” – znana jako jedyna kobieta cichociemna zrzucona w czasie okupacji z Anglii do Polski, po wojnie prof. UMK. Jej biografie, a zwłaszcza związki z Sierpcem przybliżyła B. Dumowska, pisząc o jej pracy w sierpeckim Korespondencyjnym Liceum Ogólnokształcącym w charakterze nauczyciela matematyki w roku szkolnym 1955/56;
- rodzina Mielczarków: Bolesław, Tadeusz i Wojciech, z których dwaj ostatni (ojciec i syn) związali swoje życie zawodowe z Sierpcem, sprawując w mieście różne funkcje publiczne (Z. Dumowski). Ostatnim tekstem rozdziału *Ludzie* jest prezentacja sylwetek sierpczan i osób pochodzących z okolicy Sierpca, walczących w powstaniu warszawskim, których Norbert Woźniak na podstawie stron internetowych Muzeum Powstania Warszawskiego odnalazł aż 42.

W następnym rozdziale *Wydarzenia* znajdujemy 20 bardzo różnorodnych artykułów. Otwiera je tekst Z. Dumowskiego, który przeanalizował marsz wojsk Władysława Jagiełły z Czerwińska pod Grunwald, zastanawiając się, czy armia przechodziła przez Jeżewo w pow. sierpeckim. Kolejne opisane wydarzenia to:

- bitwa pod Szczutowem w 1863 r. (N. Woźniak) oraz upamiętnienie powstańców styczniowych głazem i tablicą pamiątkową odsłoniętą 7 lipca 2013 r. koło cmentarza w Sierpcu (Z. Dumowski);
- ślady epidemii cholery w XIX w. w powiecie sierpeckim (P. B. Gąsiorowski);
- genealogia rodziny Piwów, których kosztowności w 1961 r. wykopane k/Skrwilna można oglądać w Muzeum Okręgowym w Toruniu (P. B. Gąsiorowski);

- wydanie jednodniówki „Gotów” Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w 1938 r. (M. Staniszewska)⁴;
- walka wyborcza w Sierpcu w 1931 r. w czasie wyborów parlamentarnych (M. Weber);
- wspomnienia Marii Rzeszotarskiej, Teresy Losiak, Jana Symoniego, Tadeusza Miętkiewicza (Z. Dumowski, R. Suty, K. Malewicz);
- wojenne losy rodziny Lewandowskich i pomnik 18 aresztowanych w 1942 r. w Lelicach (Z. Dumowski);
- „powrót kapitalizmu do Sierpca”. W obszernym artykule pod tym tytułem Z. Dumowski przybliżył sierpeckie firmy, które rozwinęły lub podjęły działalność po 1989 r. (mleczarnia, spółka transportowa Mega, budowlana Budexpol, ciepłownia, MPGK);
- M. Staniszewska przypomniała materialne pozostałości po jubileuszach lokacji Sierpca, reportaż telewizyjny o Sierpcu w 1984 r. i pobyt H. Sienkiewicza w Sierpcu 5 czerwca 1905 r.;
- 10 lat Konfraterni Sierpeckiej w Bydgoszczy, założonej w 2006 r. i prowadzonej przez P.B. Gąsiorowskiego, który opisał też szlak turystyczny im. Bartosza Paprockiego, biegnący przez teren powiatu sierpeckiego.

Książkę kończy tekst Z. Dumowskiego o kulcie Matki Boskiej Sierpeckiej na przestrzeni stuleci. Niemal wszystkie artykuły wzbogacone są fotografiami, a oprócz tego na końcu książki zamieszczono zdjęcia lotnicze Sierpca z lat 80. autorstwa znanego plockiego fotografa Tadeusza Gałzki oraz widoki międzywojennego miasta – głównie ze zbiorów Grażyny Kłos. Opracowanie zawiera też noty biograficzne wszystkich autorów za wyjątkiem Janusza H. Skalskiego i Marcina Gładkiego. Brakuje indeksu osobowego, który w tym opracowaniu chyba nie jest konieczny i dodatkowo zwiększyłby objętość i tak już obszernej książki.

Oceniając generalnie omawianą publikację, należy ją uznać za udaną. Pomyślana jako książka dla szerokiego kręgu odbiorców jak najbardziej spełnia tę funkcję. Stanowi źródło wiedzy o Sierpcu i ziemi sierpeckiej, aczkolwiek niektóre zagadnienia były już opisywane. Do najbardziej wartościowych i jednocześnie spełniających wymogi naukowości należą artykuły Tomasza Kowalskiego o malowidłach w kościele św. Ducha oraz Danuty Nawrockiej-Nowak o historii klasztoru i kościoła na wzgórzu Loreł. Choć pozbawione przypisów, wyróżniają się też teksty B. Dumowskiej, zwłaszcza na temat sierpeckiego epizodu E. Zawadzkiej. Autorka wykorzystała w nim protokół zebrania Rady Pedagogicznej z 10 września 1955 r., pisany przez E. Zawacką oraz zamieściła fotokopie

dokumentów przez nią podpisanych. W bibliografii mogła odnotować artykuł Norberta Woźniaka z „Notatek Płockich” na ten sam temat⁵. Również w bibliografii tekstu o B. Paprockim należało wymienić artykuł z „Naszych Korzeni” kolegi z książki – P.B. Gąsiorowskiego, choćby po to, aby wyjaśnić czytelnikom czy bohater jej opowieści miał na imię Bartosz (wg B. Dumowskiej), czy Bartłomiej (wg P.B. Gąsiorowskiego)⁶. Poza tym umieszczanie przez B. Dumowską przy każdym artykule przed nazwiskiem stopnia naukowego (dr) jest przesadą. Nie robią tego nawet uznani profesorowie. Przecież w nocie o Autorce na końcu książki jest to podane.

Z. Dumowski w swoim artykule o cerkwi na Grzymałach stara się wyjaśnić, do kogo należał grunt, na którym została zbudowana sierpecka cerkiew. Jest to o tyle istotne, że Kościół prawosławny w Polsce domaga się od Skarbu Państwa odszkodowania za mienie, przejęte przez państwo polskie. Niejako przy okazji Z. Dumowski stwierdza, że „na terenie Grzymałach wybudowano w 1892 r. drewnianą cerkiew” (s.47). Dalej jednoznacznie określa lokalizację tej cerkwi, pisząc o działce, „na której stała cerkiew, na której miejscu wznosi się dziś budynek zajmowany przez Sąd Rejonowy” (s.49). Ten opis jednoznacznie kłóci się z zamieszczoną na sąsiedniej stronie fotografią murowanej cerkwi w Sierpcu.

Powszechnie wiadomo, co bardzo dokładnie udokumentował T. Kowalski w swojej książce *W Sierpcu za cara*, że na Grzymałach w końcu XIX w. zbudowano murowaną cerkiew, przebudowaną w latach 1926-1928 na budynek starostwa, dziś zajmowany przez sąd⁷. T. Kowalski zamieścił nawet zdjęcia wnętrza cerkwi, jej wyglądu w trakcie przebudowy, rzutu przyziemia i zachowanych dawnych sklepień. Skąd więc Z. Dumowski wziął swoje rewelacje o drewnianej cerkwi w tym miejscu? Chyba tylko z książki T. Kowalskiego, który o niej wzmiankuje, ale – według niego – była ona zlokalizowana na terenie koszar w całkowicie innym miejscu⁸.

Zupełnie nie wiadomo, czemu ma służyć podważanie powszechnej w Sierpcu wiedzy oraz ustaleń T. Kowalskiego i wprowadzanie do obiegu nieprawdziwej informacji o drewnianej cerkwi na Grzymałach. Poza tym Z. Dumowski swoją tezę przedstawia jako pewnik, nie podając żadnych konkretnych argumentów i źródeł, a zamieszczając zdjęcie murowanej cerkwi sam sobie przeczy.

Z punktu widzenia recenzenta najbardziej odkrywczy wydaje się artykuł Michała Webera, oparty o artykuły z prasy ogólnopolskiej, pod sensacyjnym tytułem *Rewolwer Stanisława Łęskiego*. Jednak w istocie tekst dotyczy walki wyborczej w Sierpcu przed wyborami parlamentarnymi w okręgu plockim

w 1931 r. Jest to ciekawy przyczynek do bezprawnych i brutalnych metod walki sanacji z opozycją i bezkarności działaczy BBWR. Aczkolwiek autor powinien na wstępie wyjaśnić, że wybory parlamentarne w okręgu nr 9 (powiaty płocki, sierpecki, rypiński i płoński) w 1931 r. odbywały się powtórnie. Wybory ogólnopolskie odbyły się 16 listopada 1930 r. po rozwiązaniu parlamentu przez prezydenta w końcu sierpnia 1930 r. i aresztowaniu byłych posłów opozycji. Tak zwane wybory brzeskie odbywały się w atmosferze nacisków władz sanacyjnych, unieważniania list opozycyjnych oraz fałszerstw wyborczych. W ramach zwalczania opozycji politycznej Okręgowa Komisja Wyborcza w okręgu nr 9 unieważniła listę nr 4 – Stronnictwa Narodowego – ze względu na uchybienia formalne. Po proteście wyborczym Sąd Najwyższy zdecydował o powtórzeniu wyborów w okręgu. Stąd ostra walka polityczna o mandaty w wyborach 21 czerwca 1931 r.⁹

Jest dosyć charakterystyczne, że o pobiciu opozycyjnych posłów i skandalu o oddźwięku ogólnopolskim nic nie napisał popierający sanację „Dziennik Płocki”. Warto było to podkreślić, jako przykład stronnictwo i manipulacji ówczesnej prasy, związanej z obozem rządowym. W artykule przydałoby się też zakończenie.

Poza wymienionymi powyżej uwagami krytycznymi w omawianej książce trudno wskazać jakieś poważniejsze błędy, czy uchybienia. Artykuły raczej nie podnoszą tematów kontrowersyjnych i dyskusyjnych, więc i nie ma za bardzo z czym polemizować. Pewnym wyjątkiem mogą być stwierdzenia ze wspomnień Tadeusza Miętkiwicza, spisane przez Krzysztofa Malewicza. Z przykładów podawanych przez T. Miętkiwicza (s. 330-331) wynika, jakoby powojenny Urząd Bezpieczeństwa w absolutnej większości stanowili Żydzi. Dodaje też, że nikt nie prowadzi badań na ten temat, co jest ewidentnie nieprawdziwe. W książce nie

jest podane, w którym roku wspomnienia zostały spisane, ale dzisiaj te zagadnienia nie są tematem tabu, stanowią przedmiot badań historyków i należało to wyjaśnić w przypisie.

Dla ścisłości – w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944-1954 wśród osób pełniących najwyższe funkcje było 37,1% funkcjonariuszy pochodzenia żydowskiego (167 na 450). Nie jest to większość, choć daje się zauważyć wyraźna nadreprezentatywność. Na szczeblu wojewódzkim (szefowie UB i ich zastępcy) było ich już tylko 20,5% (22 na 107). Natomiast na szczeblu powiatowym ten odsetek był niewielki, co widać na przykładzie Płocka i powiatu płockiego¹⁰.

W biogramie prof. Tadeusza Przeciszewskiego Norbert Woźniak pisze, że udało mu się wydostać z obozu na Uralu „dzięki wprowadzonej amnestii Stanisława Mikołajczyka” (s. 258). Jest to absolutnie niemożliwe, bo w kompetencjach S. Mikołajczyka jako wicepremiera rządu polskiego nie leżało udzielanie amnestii, a już na pewno – nie więźniom sowieckich łagrów.

I jeszcze jedna uwaga dotycząca konstrukcji pracy. Z rozdziału *Wydarzenia* można było wyodrębnić osobny rozdział *Wspomnienia* i przenieść tam 4 relacje.

Omawiana pozycja jest dobrym przykładem tego, że przez pryzmat dziejów miasta i ludzi w nim mieszkających doskonale widać, jak splatają się wielkie wydarzenia z historii ogólnopolskiej z historią lokalną. Przykłady to bitwa szczutowska z 1863 r., sierpcańskie powstanie warszawskie, praca E. Zawackiej w liceum, związki ks. L. Lissowskiego z K.K. Baczyńskim, itp. Podsumowując – drugi tom *Ziemi Sierpeckiej – znanej i nieznannej* powinien spotkać się z równie przychylnym przyjęciem czytelników, jak tom poprzedni. Czekamy na tom trzeci.

Grzegorz Gołębiowski

Przypisy

¹ J.L. Fechter, *Blinno, 1 lutego 1915 roku. Tragiczny los Landsturm Infanterie Bataillon 1 Hagenau*, „Nasze Korzenie” (wyd. Muzeum Mazowieckie w Płocku) grudzień 2014, nr 7, s. 47-66.

² T. Krukowski, *Sierpecki cmentarz żołnierzy niemieckich z I wojny światowej*, „Dziejopis Sierpecki” 2011, nr 1, s. 23-26.

³ B. Dumowska, *Bartosz Paprocki herbu Jastrzębiec – renesansowy pisarz spod Sierpca. Czasy człowieka, dzieło*, Sierpc 2015.

⁴ Jest to przedruk z „Sierpeckich Rozmaitości” (2011, nr 3-4, s. 46, 63). Informacja ta nie zmieściła się zapewne ze względu na brak miejsca na dole strony.

⁵ N. Woźniak, *Z Torunia do Sichelberga. Okres pracy nauczycielskiej Elżbiety Zawackiej w Sierpcu*, „Notatki Płockie” 2014, nr 3, s. 10-15. Hitlerowska nazwa Sierpca – Sichelberg

w tytule artykułu w odniesieniu do lat 1955/56 jest nie do zaakceptowania ze względu na ahistoryczność.

⁶ P.B. Gąsiorowski, *Bartłomiej Paprocki – nestor heraldyków i genealogów*, „Nasze Korzenie” grudzień 2014, nr 7, s. 30-32.

⁷ T. Kowalski, *W Sierpcu za cara. Śladami rosyjskiego garnizonu*, Sierpc 2013, s. 121-139.

⁸ Ibidem, s. 115-117.

⁹ *Zatwierdzenie i unieważnienie list do Sejmu i Senatu w okręgu Nr 9*, „Dziennik Płocki”, nr 252 z 29 października 1930, s. 1; *Dlaczego została unieważniona w okręgu 9-ym lista sejmowa Nr 9 Stron. Narod.*, „Dziennik Płocki”, nr 254 z 31 października 1930, s. 1; *Unieważnienie wyborów do Sejmu w okręgu płockim*, „Dziennik Płocki”, nr 109 z 11 maja 1931, s. 1. Szerzej na temat wyborów w 1930 r. zob.: A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych*

Polski 1926-1935, Warszawa 1980, s. 200 – 210; J. Szczepański, *Życie polityczne*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. IV, lata 1918-1939, pr. zbior. pod red. J. Szczepańskiego, Pułtusk 2010, s. 201-208.

¹⁰ P. Śpiewak, *Żydokomuna. Interpretacje historyczne*, Warszawa 2012, s. 201-203; Inne przykładowe opracowania to: K. Kersten, *Polacy, Żydzi, komunizm. Anatomia półprawd*, Warszawa 1992; A. Paczkowski, *Żydzi w UB. Próba weryfikacji stereotypu*, w: *Komunizm – ideologia, system, ludzie*,

pod red. T. Szaroty, Warszawa 2001; K. Szwagrzyk, *Żydzi w kierownictwie UB. Stereotyp czy rzeczywistość*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 11; R. Terlecki, *Miecz i tarcza. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1980*, Kraków 2007; J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945-1956*, Warszawa 2007. Różni autorzy podają nieco różniące się szacunki, co nie zmienia podanych proporcji.